

גרמי וכלאי הכרם

מקורות - (א) קונטרס דינא דגרמי עמודות ט-יב "תו... הצרפתי ז"ל", עמודות נז-ס "והנך... לא כל שכך", עמודות כג-כד "ואי... וכולהו גמרא".

(ב) כלאיים פ"ז מ"ד-מ"ה, ר"ש שם, רמב"ם הלכות כלאיים ה/ח-ט, שנות אליהו על כלאיים פ"ז מ"ה.

(ג) פסחים כה. "א"ר אדא... בהשרשה".

(ד) רמב"ן בבא בתרא ב. ד"ה הכי גרסינן (בעיקר לקראת הסוף "וי"א התם... וניעור").

(ה) בבא מציעא ל. תוס' ד"ה אף "וא"ת העושה... דעשה מלאכה", רמב"ם הלכות טומאת אוכלין יב/א, משנה למלך שם.

מגמת השיעור שלפנינו היא להתייחס לגרמי דרך ההלכה של כלאי הכרם. חלק מן הדברים כבר הוזכרו בשיעורים הקודמים, אך לא במסגרת דיון מסודר בכלאי הכרם. בשיעור זה ננסה למצות בצורה מסודרת יותר את המקומות שבהם מתייחס הרמב"ן לכלאי הכרם במסגרת הקונטרס.

א. הגדרת כלאי הכרם

עסקנו בעבר בהיזק שאינו ניכר ובהגדרתו. כזכור, לפי הרמב"ן אין בכוחו של גרמי לחדש חידושים בהגדרת 'מהו נזק'. עיקר החידוש של גרמי הוא בהרחבת החיוב על תהליכי נזק עקיפים.

אשר על כן, כמענה לשאלת הראשונים מדוע לא לחייב מדין גרמי בהיזק שאינו ניכר, טוען הרמב"ן שהיזק שאינו ניכר כלל איננו נזק (והדבר נתמך מהגמ' בגיטין נג, שקושרת בין היזק שאינו ניכר לחוסר היכולת של גזלן לומר 'הרי שלך לפניך'). במצב שכזה, אפילו דינא דגרמי לא מסוגל ליצור חיוב.

קביעה זו זוקקת התמודדות עובדתית עם מספר מקרים, וביניהם ההלכה של מחיצת הכרם. קיימות מספר שאלות ביחס למקרה זה. למשל, יש להגדיר במדויק את מעשה הנזק שנעשה כאן, שהרי בסופו של דבר מחייבים אף על הימנעות פסיבית

מלגדור, והיכן המעשה? אך ניתן לנתק שאלה זו, ולדון אף במסכך בידיים ממש. מדוע לומר שהמסכך יצר נזק? סוף סוף, מדובר לכאורה בהיזק שאינו ניכר. הראשונים התייחסו לכך, וכיוון ראשוני מעלים בעלי התוס'. עיקר הסברם של התוס' מתמקד בהיבט החיצוני - בכלאיים רואים את הנזק ולכן מדובר בהיזק ניכר. זאת בניגוד, למשל, לאדם שמטמא את פירותיו של חבירו:

"... נראה לר"י דהאי חשיב היזק ניכר, שהרי ניכר הוא שהוא כלאים כשרואה הגפנים בשדה. ומטמא - אע"פ שרואין השרץ על הטהרות - לא חשיב היזק ניכר, דמי יודע אם הוכשרו..."

(בבא בתרא ב: תוס' ד"ה וחייב)

אמנם קיימים גם תרחישי טומאה שבהם השרץ ניכר לעין על הפירות. אך מכיון שטומאת אוכלין תחול רק על מה שהוכשר, ומכיון שאי אפשר לראות בעיניים אם פירות מסויימים הוכשרו, נגדיר את השרץ שמונח על הפירות כהיזק שאינו ניכר. קיימות מספר בעיות בתירוץ זה. ראשית, נצטרך להסיק ממנו מסקנות מעניינות להלכה. למשל, הגמ' בפסחים יח: מבארת שאין צורך בהכשר מים כאשר מדובר בטומאת משקין. לפיכך, על פי דברי הר"י נסיק שהמטמא משקין מתחייב משום שבמשקין מדובר בהיזק ניכר¹.

שנית, אם מוכנים לשלב את היסוד של הכשר טומאה בהגדרת אי ניכרותו של הנזק, יש לכאורה להגדיר גם כלאיים כהיזק שאינו ניכר. שהרי גם בכלאיים קיים מרכיב נסתר, מרכיב המקביל לדין הכשר בטומאת אוכלין. בכלאיים דרושה ניחותא, דהיינו תבואה אינה אוסרת את הגפנים אם לא היה נוח לבעלים² בערבוב. בשורה התחתונה, הכיוון העקרוני של התוס' מסתבר, אבל הגדרתם בפועל נתקלת במספר בעיות. לפיכך, הרמב"ן מעצב מודל מורכב מעט יותר.

1 כמו כן נסיק שהמטמא לחם יתחייב כדין היזק ניכר, שהרי הלחם ודאי נילוש ועל כן הוכשר. דוגמה נוספת - המטמא קדשים, לפי השיטה שבקדשים לא נחוץ הכשר מים היות שחיבת הקודש מכשרתן (עיין בחולין לו: בנקודה זו). אם כי יש לבחון בזהירות את מעמדו ההלכתי של המזיק קדשים, לפי הדעות השונות בדבר.

2 מקובל להבין שדין הניחותא הוא דין בבעלים, ולא במישהו אחר. עיין בהקשר זה בר"ש בכלאיים פ"ז מ"ד-מ"ה, הקובע את דין הניחותא כדין בבעלים. שאלה דומה עולה במוקדים נוספים שדרושה בהן מחשבה, בעיקר בעולם של טומאה וטהרה. עיין בנושא זה בשיעורי הרב אהרן ליכטנשטיין למסכת טהרות, עמודים 49-50.

ברוב המקומות בקונטרס הרמב"ן אכן משתמש במודל זה. אולם לצד הגדרתו המציבה כלאיים במשבצת של היזק ניכר, הרמב"ן גם מעלה אפשרות שכלאיים מוגדרים כהיזק שאינו ניכר :

"... וי"ל דהאי נמי היזק שאינו נכר הוא, ומשום קנסא מחייב ליה ר"מ..."

(קונטרס דינא דגרמי עמודה כג)

מובן שמצד ההגדרות של היזק שאינו ניכר, מתיישבת דעה זו בצורה חלקה, ואין לה צורך בחילוקים דקים ובעייתיים³. אבל במישור הלמדני נוצרת בעיה - כיצד למדו את דין גרמי לר' מאיר מכלאי הכרם, אם מדובר בהיזק שאינו ניכר? סך הכל אף הרמב"ן עצמו מבאר במסגרת שיטה זו שכל החיוב יחול מדין קנס, וכיצד נוכל להסיק מחיוב של קנס על כך שר' מאיר דן דינא דגרמי מעיקרא דדינא? הרמב"ן היה ער לנקודה זו :

"... ושמע מינה דדאין דינא דגרמי, וכל שכן דכן הוא - ומה הכא דהיזק שאינו נכר הוא ומדינא לאו שמיהו היזק עביד גרמא כמעשה, בהיזק הנכר לא כל שכן"

(קונטרס דינא דגרמי עמודה כד)

מכל מקום, דעה זו איננה הולמת יפה את פשטות הסוגייה. ואף הרמב"ן עצמו נוטה לצדד בקביעה שכלאי הכרם מוגדרים כהיזק ניכר. קביעה זו זוקקת, כמובן, התמודדות עם המקרה המקביל של מטמא טהרותיו של חבירו. המהלך הכללי של הרמב"ן, מצביע על כיוון דומה לזה של התוס'. ההיכר לעיניים וההיווצרות של מציאות פיסית חדשה, מהווים גורם משמעותי גם בהגדרתו של הרמב"ן. אך בהקשר זה נראה שהרמב"ן גם חלוק על התוס'. לפי התוס', אם יש לנגד עינינו מראה המעיד על איסור (ואפילו אם היה פרק זמן כזה ועכשיו השרץ כבר איננו על הטהרות), יוגדר המקרה כהיזק ניכר. אלמלא דין הכשר זרעים, היינו מגדירים שרץ על פירות כהיזק ניכר. זאת משום שללא דיני הכשר, מראהו של השרץ על הפירות מעיד על נזק באופן ודאי. בנקודה זו סוטה הרמב"ן ממסלולם של בעלי התוס'. לדעתו - תליית שלט חיצוני המעיד על כך שיש פה נזק (וזהו למעשה התפקיד שממלא השרץ), איננה הופכת את

³ נקודה אחת ראויה לעיון בהקשר זה. בסיסית אכן מדובר בהיזק שאינו ניכר, היות שירידת הערך של החפץ נובעת משינוי הסטטוס ההלכתי שלו, שהוא סטטוס מופשט. אבל לאותה ירידת ערך 'מופשטת', מתלווה גם סימן היכר חיצוני. אמת היא שסממן ההיכר הזה אינו הנזק עצמו (הנזק עצמו נובע מההגדרות ההלכתיות של כלאי הכרם), אבל היה ניתן להעלות על הדעת שהנזק יוגדר כהיזק ניכר במצבים שכאלו.

המקרה למקרה של היזק ניכר. כדי שנוכל לדבר על היזק ניכר, טוען הרמב"ן, נחוצה מציאות מושרשת של נזק, ולא רק מראית עין :

"... שמאחר שנתיאש - הערבוב אוסרו, ואיסורו ניכר לכל. ואע"פ שאתה יכול לעקור הגפנים ולא יהא האיסור נכר שם - שנוי החזור לברייתו בכגון זו, שינוי הוא... ולא דמו למטמא דאגע בהו שרץ, שהערבוב שנוי הוא עד שאתה מחזירו לברייתו..."
(קונטרס דינא דגרמי עמודה כג)

כאמור, השרץ על הפירות בסך הכל מעביר מידע. אך בכלאיים - כשהגפנים והתבואה ביחד, נוצר שינוי בחפץ. אמנם זהו שינוי החוזר לברייתו, שהרי אפשר לעקור את הגפנים. אבל עקירת הגפנים היא מעשה חריג, ולכן מוגדר כאן שינוי, חרף היכולת להחזיר את המצב לקדמותו.

ב. אופי כלאי הכרם

ניתן היה להציע עמדה מחודשת מעט יותר מזו שאליה מכוון הרמב"ן. היה אפשר להתבסס על כך שבכלאיים נוצרה ממש זהות חדשה בחפץ. כלומר, העובדה שבמשך הזמן גדלו הגפנים והתבואה ביחד, יצרה כלאיים במובן הביולוגי.

לפי עמדה זו, ניתן לנטוש לחלוטין את הדגש של התוס' (שאף הרמב"ן מאמץ אותו חלקית) על האספקט הנראה לעין שבהיזק. אפילו אם אין כאן 'מראית עין' ברורה, הגדרת היזק ניכר אינה מכוונת למראה עיניים. היזק ניכר הוא היזק חשוב, משמעותי. בכלאי הכרם, היות שנוצרה מציאות חדשה של גפנים ותבואה היונקים משורש אחד, יש לפנינו היזק חשוב ומשמעותי, היזק ניכר.

זאת כמובן בניגוד לשרץ הנוגע בפירות. השרץ אינו גדל יחד עם הפירות, ואין תרכובת בין איברי השרץ ובין מולקולות הפרי. לפיכך, שרץ הנמצא על פירות מוגדר כהיזק שאינו ניכר.

לשם המחשת תפיסה זו, ניתן להתבונן בדין מקביל לכלאי הכרם - ההלכה של כלאי בגדים. התורה מנסחת שני פסוקים ביחס לכלאי בגדים, האחד בפרשת קדושים וחבירו בפרשת כי תצא :

"לא תלבש שעטנו צמר ופשתים יחדו"

(דברים כ"ב י"א)

כאן הדגש הוא על איסור הלבישה. לעומת זאת, בספר ויקרא נאמר :

”... ובגד כלאים שעטנו לא יעלה עליך”

(ויקרא י"ט ט)

בפסוק זה לא מופיע איסור על לבישה. הניסוח הוא 'לא יעלה', ולשינוי הניסוח הזה יש משמעות רבה⁴. כדי לעמוד על הדבר, נבחן דעה מסויימת שהובאה בשו"ע (אם כי לא נפסק כמוה להלכה) :

”מותר ללבוש חלוק של צמר על גבי חלוק של פשתן ולקשרם יחד... ואפילו הוא קשר של קיימא... ויש אוסרים בקשר של קיימא”

(שו"ע י"ד סימן ש' סעיף ד')

לפי ה"ש אוסרים, אסור לאדם ללבוש גופייה של צמר מתחת לחולצת פשתן כאשר הן קשורות בקשר של קיימא. זאת אף על פי שאין כאן לבישה של 'בגד כלאיים'. הבעיה נעוצה בכך שגופיית הצמר קשורה לחולצת הפשתן. כאמור, להלכה לא פוסקים כדעה זו⁵. אך עצם קיומה משקף שתי בחינות בדין של כלאי בגדים. לאור הפסוקים השונים שצוטטו לעיל, ניתן לדבר על שתי הלכות נפרדות שנאמרו בתחום זה :

הלכה אחת - דין בחפצא. אם יש לי בגד שמוגדר כחפצא של כלאיים, חל עליו איסור לבישה. זה דין מובהק בזהות הבגד⁶.

הלכה שניה - דין בגברא. גם כאשר אין לפני בגד שזהותו כלאיים (למשל, במקרה של גופיית הצמר וחולצת הפשתן, כאשר כל אחד מן הבגדים הוא בגד כשר), חל איסור על הגברא לבצע פעולת לבישה של צמר ופשתים יחדיו⁷.

4 על נקודה זו עמדה הגמ' ביבמות ד; עיין שם.

5 עפ"י הכלל המקובל שפוסקים כדעה הראשונה המובאת בשו"ע, ולא כ"ש אומרים'.

6 בירושלמי בכלאיים פ"ח ה"ב נידונים כלאי בהמה בהשוואה לכלאי בגדים. יתכן שניתן ללמוד מתוך ההשוואה על אופי האיסור של כלאי בגדים, וזאת על רקע ההנחה שכלאי בהמה הם ודאי דין בגברא העושה מעשה איסור, ולא דין בחפצא.

ניתן לעיין בהקשר זה גם בתשובתו של רבינו יואל הלוי לר' אפרים בר' יצחק. התשובה מצוטטת במספר מקומות בראשונים, ביניהם בראב"ה ח"א סימן קצ"ג, וברא"ש בהלכות כלאיים סימן ז' (אמנם ברא"ש מובאת התשובה מפי הראב"ה לרבינו אפרים, אך למעשה היה זה רבינו יואל - אביו של הראב"ה - שהשיב לרבינו אפרים, והתוספת שבה מתייחס הראב"ה לאביו כבעל התשובה נשמטה מעין הרא"ש, כפי שהעיר הרב אפטוביצר שם).

7 ופה יתכן שלא נגדיר את האיסור כאיסור לבישה, אלא נעקוב אחר הניסוח הכוללני של הפסוק בויקרא - לא יעלה עליך.

ניתן, כמובן, לבנות על בסיס זה מבנים מעורבים וחלקיים. למשל, יתכן שנחלק בין איסור הלבישה לאיסורי העלאה. לאמור - איסור לבישה יחול גם אם אין לפנינו שעטנז בחפצא, ואילו איסור העלאה יחול רק בבגד אשר זהותו כלאיים, וכלשון הפסוק - "ובגד כלאים שעטנז לא יעלה עליך". בטעם הדבר נסביר שרף החפצא הנאסר גבוה יותר, משום שמעשה העבירה רדוד יותר⁸.

מכל מקום, כפילות הפסוקים פותחת צוהר למבנה של שני דינים, מבנה שעשוי לבוא לידי ביטוי בדעת האוסרים המובאת בשולחן ערוך. את דעת המתירים (שהלכה כשיטתם), ניתן להבין בשתי דרכים :

דרך אחת - המתירים חולקים על עצם קיומו של דין כלאי בגדים כדין בגברא. לפיהם, קיים אך ורק איסור אחד ויחיד על לבישת חפצא של כלאיים. גופיית צמר וחולצת פשתן אינם חפצא של כלאיים, ולכן תותר לבישתם הבו-זמנית, ואפילו אם קושרים את החולצה לחגורה בקשר של קיימא.

דרך שניה - המתירים מסכימים ברמה העקרונית למודל הכפול של שני דינים בכלאי בגדים. אלא שיש לבחון את הסטנדרטים של המודל הזה. קשר של קיימא אינו נכלל ברף האיסורים הנדרש.

שהרי ה"ש אוסרים' קבעו בדין השו"ע קביעה כללית וקביעה ספציפית. הקביעה הכללית של שני דינים בכלאי בגדים מוסכמת גם על המתירים. אך הקביעה הספציפית שקשר של קיימא מגדיר את הגברא כמבצע מעשה לבישת כלאיים, אינה מוסכמת על המתירים. סוף סוף, גם האוסרים יודו שלבישת גרב ימנית של צמר וגרב שמאלית של פשתן - איננה כלולה באיסור. המתירים מרחיבים את ההיתר אף למצבים של קשר של קיימא, בתרחיש הגופייה והחולצה.

ג. גפנים ותבואה

דיברנו מעט על כלאי בגדים, ונוכל לגשת - על בסיס זה - להלכה של כלאי הכרם. גם בכלאי הכרם ניתן לדבר על שתי הלכות, בהקבלה מסוימת למודל שתואר ביחס לכלאי בגדים.

בכלאי הכרם, שלא כבכלאי זרעים, הרי ישנם שני איסורים נפרדים - האחד, מעשה הזריעה כשלעצמו, והשני, אכילת והנאת תוצרתו. יתכן מאד שתהיינה אמות מידה שונות לגבי הגדרת כלאים בשני המישורים. ברמת איסור הגברא, מוקד האיסור הינו תהליך עירבוב חקלאי של שני מרכיבים השוכנים זה לצד זה בקירבת מקום. אך

⁸ יש הסבורים שרק העלאה הותרה למוכרי כסות, כמבואר בפסחים כו: . כמו כן, יתכן שבהעלאה אין איסור אלא אם כן היתה הנאת הגוף, בניגוד ללבישה ממש.

אם באנו להתמקד באיסור החפצא, יתכן מאד שהוא יהיה כפוף לקריטריונים מחמירים יותר של ישות ביולוגית חדשה המוגדרת ככלאי הכרם⁹.

ישות חדשה זו, שבה התמזגו הגפנים עם התבואה וגדלו ביחד כתרכובת, איננה סתם צמידות פיסית. זאת בניגוד לשרץ ולאוכלין, בהם אין לפנינו 'תרכובת' אלא, לכל היותר, 'תערובת'. אשר על כן, כלאיים בכרם מוגדרים כהיזק ניכר, ואילו שרץ המטמא אוכלין או משקין יוגדר כהיזק שאינו ניכר.

מבחינת ההגדרות ההלכתיות של דיני נזיקין, מתיישב הדבר כמין חומר. אך יש לבדוק האם סברת ה'התמזגות' מתאימה לפרטי הדינים של כלאי הכרם. זאת בעיקר לאור מצבים שבהם יש ערבוב של גפנים ותבואה, אבל רק האחד מהם נאסר.

נצביע על שלוש דוגמאות כאלו :

דוגמה ראשונה - מסכך גפנו על גבי תבואתו של חברו.

דוגמה שניה - שיעור שונה של גודל הפרי.

דוגמה שלישית - המעביר עציץ נקוב בכרם.

נפתח בדוגמה הראשונה. יש דעה שאין אדם אוסר דבר שאינו שלו בכלאי הכרם. לפי שיטה זו, אם אדם יסכך את גפנו על תבואת חברו, הוא לא יאסור את התבואה, מפאת דין זה. אבל סוף סוף נוצרו כאן כלאי הכרם.

ניתן לומר שמכיון שהתבואה לא נאסרת (ולו בגין ההלכה החיצונית של אין אדם אוסר דבר שאינו שלו), גם הגפנים לא נאסרות. אבל אפשר לטעון שהגפנים כן תאסרנה, חרף העובדה שהתבואה נותרת בהיתרה¹⁰.

9 ניתן לקשר תפיסה זו גם לשיטת ר' יאשיה. ר' יאשיה (ברכות כב., קידושין לט.) מחייב בכלאי הכרם רק כאשר נזרעו חיטה ושעורה וחרצן במפולת יד. יתכן שאחד ממניעי הסברתיים של ר' יאשיה קשור לחיפוש אחר ישות ביולוגית חדשה של כלאיים.

אמנם, כפי שהעיר הרמב"ן, מלשון הרמב"ם בהלכות כלאיים ה/א משמע שהצורך בשלושה מינים ובמפולת יד הוא רק לגבי עבירה על איסור זריעה, ואילו איסור אכילת התוצר והנאה הימנו חל בלאו הכי. וממקום שבאת - בשעת הזריעה טרם נוצרה ישות חדשה ובכן עולה הדרישה לגבי מעשה הגברא. בהמשך, לאחר השרשה או הבאת שליש (עיין בכלאיים פ"ז מ"ז, ובירושלמי ובר"ש שם), עוצבה חטיבה חדשה, ובכן החידוש הזה כשלעצמו נאסר, בגין רמתו האיכותית, אף אם יש פחות מרכיבים.

10 בנקודה זו נחלקו ר' יוחנן ור' אלעזר בירושלמי בכלאיים פ"ז ה"ג. יתכן כמובן גם מצב הפוך, שבו אדם זורע את תבואתו בכרמו של חברו. על פי הגישה המפצלת נסיק שהתבואה נאסרת ואילו הגפן נותרת בהיתרה. עיין במנחות טו-טו: בהקשר זה (שם דנה הגמ' באדם שזרע בכרמו של חברו).

הדוגמה השניה מורכבת מעט יותר. במשניות בכלאיים ובמספר סוגיות בש"ס, מבוארים שיעורים שונים לחלותו של איסור כלאיים. למשל, המשנה בכלאיים קובעת שיעור בגודל הענבים והתבואה :

"... מאימתי תבואה מתקדשת? משתשריש¹¹, וענבים משיעשו כפול הלבן..."
(כלאיים פ"ז מ"ז)

הראשונים עימתו את השיעור הזה, עם השיעור של אחד ממאתיים שמבואר בסוגיות בפסחים כה. ובמנחות טו-טז: . מתוך השוואת השיעורים, עולות חלוקות שונות כדי ליישב את השיעורים הסותרים המתקבלים מן המקורות הללו. אחת החלוקות שעולה בראשונים, מפצלת בין האוסר לבין הנאסר. קרי - שיעור הענבים הנדרש כדי לאסור את התבואה, שונה משיעור הענבים הגורם לכך שהם עצמם יאסרו¹².

יתכן שהדבר נעוץ בנקודה הבאה. עץ הגפן הוא האוסר את התבואה. אך לא כל העץ נאסר - רק הפירות שלו, דהיינו הענבים, הם הנאסרים. ויתכן שרמת גידול מוקדמת יחסית תוגדר כבר כ'עץ גפן' ותהווה תשתית לאיסור. מה שאין כן כאשר באים לדון בקיומו של פרי. כאן נחכה לרמת גידול מתקדמת יותר, והענבים עצמם יאסרו רק בשלב מאוחר יותר.

ביחס לדוגמה השלישית של עציץ נקוב, נחלקו התנאים :

"עציץ נקוב מקדש בכרם, ושאינו נקוב - אינו מקדש. ורבי שמעון אומר - זה וזה אוסרין, ולא מקדשין. המעביר עציץ נקוב בכרם - אם הוסיף במאתים אסור"
(כלאיים פ"ז מ"ח)

לפי רוב הראשונים, יש לחלק בסיפא של המשנה בין הגפן לבין התבואה. קרי - התבואה שבעציץ נאסרת, ואילו הכרם וגפניו מותרים. יתכן שיש לקשור דוגמה זו לתפיסה של כלאיים כאיסור גברא, ולא כאיסור חפצא. שהרי כאן נוצר החיבור בין

11 לחלק מן הגירסאות - משתשליש, ועיין בהרחבה במפרשי המשנה על אתר.

12 וריאציה נוספת לאפשרות זו מתייחסת לדברי המשנה בכלאיים פ"ז מ"ז. בסוף המשנה נאמר שתבואה שיבשה כל צרכה וענבים שבשלו כל צרכן - אינן מתקדשות. מה יהיה אם אדם יסכך גפן שהגיעו ענביו לשיעור של פול הלבן (דהיינו - שיעור התחייבותם) על תבואה שיבשה כל צרכה? הר"ש על אתר טוען שבמקרה כזה יאסרו הגפנים כשיוסיפו אחד ממאתיים, אף על פי שהתבואה מותרת. עיין בהקשר זה בכלאיים פ"ז מ"ז במשנה ראשונה ד"ה אין.

התבואה לגפנים בעיקר בעולם ההלכתי המופשט. קשה לדבר על התמזגות ביולוגית ממשית, שנוצרה על ידי יניקה ודרך האויר¹³.

מכל מקום, מתוך שלוש הדוגמאות הללו ניתן לשרטט מצבים שבהם רק התבואה נאסרת והגפן לא נאסרת, ומצבים הפוכים שבהם הגפן נאסרת והתבואה נשארת בהיתרה. על רקע המצבים הללו יש לבחון מחדש את סברת ה'התמזגות' שהוצגה בפתח הסעיף.

אנו מנסים לדבר על זהות חדשה ומשותפת, של גפנים המעורבים בתבואה, זהות של כלאיים. לפיכך, לפחות בהבנה הראשונית, אין מקום לפיצול מהסוג שהוזכר בשתי הדוגמאות האחרונות. ממה נפשך - אם נוצרה אותה זהות משותפת חדשה, יש לאסור הן את הגפנים והן את התבואה. ואם טרם נוצרה ישות שכזו, יש להתיר גם את התבואה וגם את הגפנים.

יתכן, אם כן, שנתנה את הסברה המוצעת באותן שיטות ראשוניים שבהן אין פיצולים בין הגפן לבין התבואה. שיטות כאלו קיימות הן ביחס לדוגמה הראשונה של 'אין אדם אוסר דבר שאינו שלו', והן ביחס לדוגמה השנייה של שיעור הענבים לאסור לעומת שיעורם להיאסר.

אך עדיין נוכל לשמר את הסברה המוצעת, גם לפי הראשוניים הסוברים שיש מצבי פיצול בין הגפן לבין התבואה. משום שאנו אמנם חותרים לכך שתִּנְצֵר זהות חדשה, ממוזגת, זהות של כלאיים. אך אין למהר ולקפוץ למסקנה הלכתית, מתוך תיאור העובדות הביולוגיות.

ניתן לטעון שנוצרה זהות של כלאיים, אך עדיין יש לבדוק מה נאסר בכלאיים. לשם הקבלה - אפשר להבין שכל דין הכלאיים ממוקד בפירות בלבד. אך אפשר גם להבין שכל 'עץ הגפן' הופך לכלאיים, אלא שלהלכה נאסרים בכלאיים רק פירות הגפן ולא הקשים והגבעולים. דוגמה נוספת - אין איסור מדאורייתא על אכילת עצמות של בהמה שנתנבלה. ניתן להבין שהעצמות והגידיים אינם מוגדרים כנבילה. אך ניתן לומר שכאשר בהמה מתה שלא בשחיטה כשירה, היא הופכת כולה לנבילה, כולל גידיה ועצמותיה. אף על פי כן, איסור אכילתה נאמר רק על הבשר.

ישום דומה ניתן לפתח בנידון דידן. נאמר שגם כאשר שיעור הענבים קטן (למשל שיעור של סמדר, כפי שעולה מן הגמ' במנחות טו-טז), נוצרת ישות של כלאיים. אלא

¹³ יתכן שתהיה לכך משמעות נקודתית ביחס לחיוב גרמי. לאמור - חיוב גרמי יחול רק אם אדם יצר זהות חדשה, חפצא של כלאי הכרם. ייתכנו מצבים שבהם אדם יאסור גפנים או תבואה (כמו מעביר עציץ נקוב), אך מאחר שהוא לא יצר חפצא של כלאי הכרם - נפטור אותו בדיני נזיקין.

שישות זו מועילה רק לכך שהתבואה תיאסר. ענבים בשיעור כה קטן, מקבלים מעמד דומה למעמד של חלקי עץ הגפן שאינם פרי¹⁴. רק אם ימשיכו הענבים ויגדלו, יאסרו אף הם.

מובן שיש לדון בכל מקרה לגופו. בדוגמה הראשונה שהבאנו, נידונית ההלכה של 'אין אדם אוסר דבר שאינו שלו'. הר"ש מתלבט האם מדובר בדין כללי השייך בכל התורה כולה, או שמא מדובר בדין ייחודי בהלכות כלאיים. שהרי יש איסורים בהם ודאי שאדם אוסר דבר שאינו שלו - למשל, אם אדם יבשל בשר של חבירו בחלב של חבירו, אין ספק שהתבשיל יאסר.

הר"ש מעלה אפשרות שבכלאיים יש דין מיוחד של בעלות, מדין 'כרמך' המוזכר בלשון הפסוק באיסור כלאיים. לאור הבנה זו, מעלה המשנה ראשונה אפשרות שבמסכת את גפנו שלו על תבואת חבירו, יותרו הן הגפנים והן התבואה. זאת משום שפיצול ביניהם איננו אפשרי. שהרי נחוץ היסוד של 'כרמך', ואם רק חצי מהתערובת שייך לך, אין זה 'כרמך' עליו דיברה התורה.

גישה זו תשלול את אפשרות הפיצול בדוגמה הראשונה. אך גם זו אינה שלילה עקרונית לסברה שהצענו. כי יתכן, כפי שביארנו קודם בהקשר מקביל, שישות חדשה של כלאיים נוצרה בכל מקרה (והשלכותיה תהיינה ניכרות לעניין נזיקין, למשל). אבל מסיבות שונות (בהקשר שלנו - מדין 'כרמך'), לא תניב ישות חדשה זו את האיסור הקלאסי של כלאי הכרם.

14 חשוב להעיר שבכלאיים יש מצבים בהם נאסרים גם חלקי העץ שאינם פרי. כך משמע מהגמ' בפסחים כו.; וכך מדייק התוס' בפסחים כה. ד"ה עיקרן. אמנם, מהגמ' בכתובות פ. משמע שרק פירות כלאיים נאסרים, ולא העצים עצמם. התוס' מחלקים בין זרוע מעיקרו לבין תוספת מאתיים, ויתכן שגם חילוק זה נעוץ בתפיסות השונות של אופי הדין. כלומר - מעשה הזריעה יידון כאיסור גברא, ואילו תוספת מאתיים תידון כישות ביולוגית חדשה האסורה כחפצא.